

Kuba Mikurda

NIE-CAŁOŚĆ ŽIŽEK, DOLAR, ZUPANČIČ

 PWN

Kuba Mikurda

NIE-CAŁOŚĆ

ŽIŽEK, DOLAR, ZUPANČIČ

Projekt okładki, stron tytułowych i wnętrza

Agata Muszalska

Ilustracje

Jakub Woynarowski

Wydawca

Mikołaj Ratajczak

Redaktor prowadzący

Jolanta Kowalczuk

Redaktor

Jacek Schodowski

Produkcja

Mariola Iwona Keppel

Skład

Polico-Art, Warszawa

Recenzent

prof. dr hab. Andrzej Leder

Książka, którą nabyłeś, jest dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, abyś przestrzegał praw, jakie im przysługują. Jej zawartość możesz udostępnić nieodpłatnie osobom bliskim lub osobiście znanym. Ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz jej fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A kopiując jej część, rób to jedynie na użytek osobisty.

Szanujmy cudzą własność i prawo

Więcej na www.legalnakultura.pl

Polska Izba Książki

Copyright © by Wydawnictwo Naukowe PWN SA

Warszawa 2015

ISBN 978-83-01-18189-5

Wydanie I

Warszawa 2015

Wydawnictwo Naukowe PWN SA

02-460 Warszawa, ul. Gottlieba Daimlera 2

tel. 22 69 54 321; faks 22 69 54 228

e-mail: pwn@pwn.com.pl; www.pwn.pl

Druk i oprawa: OSDW Azymut Sp. z o.o.

SPIS TREŚCI

PODZIĘKOWANIA	5
WSTĘP	9
„Psychoanaliza... w Słowenii?”	9
Žižek, Dolar, Zupančič	15
Słoweńska wiosna	21
„Szkola słoweńska”?	28
Diagnozy, narzędzia, cele	42
Kryzys inwestytury i biopolityka	44
Od całości do nie-całości	55
CZĘŚĆ PIERWSZA – OD TRAGEDII DO KOMEDII	79
I „ZA PIERWSZYM RAZEM JAKO TRAGEDIA...”	85
Lacan – „poza Ate”	88
Žižek – czyn Antygony	109
Zupančič – etyka realnego	135

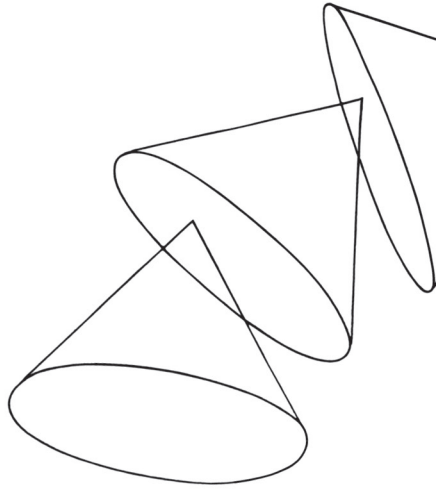
II COMMEDIA DELL'ACTE	171
Ontologia komedii	173
„Bądźcie (sur)realistami...”	206
 CZĘŚĆ DRUGA – OD SUBLIMACJI DO MIŁOŚCI	 229
III TEORIE SUBLIMACJI	231
<i>Ablenkung, détournement, odwiedzenie</i>	238
„Wyniesienie obiektu do godności Rzeczy”	262
Biały kwadrat na białym tle	277
Dolar – topologia obiektu	288
IV TEORIE MIŁOŚCI	307
Narcyzm	310
Przeniesienie	321
Komedia	326
<i>Agape</i>	333
V POLITYKA PSYCHOANALIZY?	351
 ZAKOŃCZENIE – WIEDZA NIE-CAŁA	 367
 BIBLIOGRAFIA	 373
SPIS ILUSTRACJI	385
INDEKS NAZWISK	387
INDEKS POJĘĆ	393

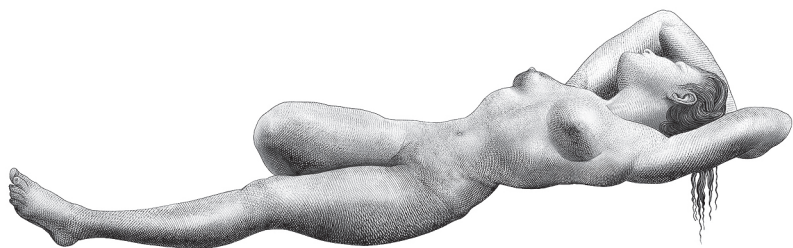
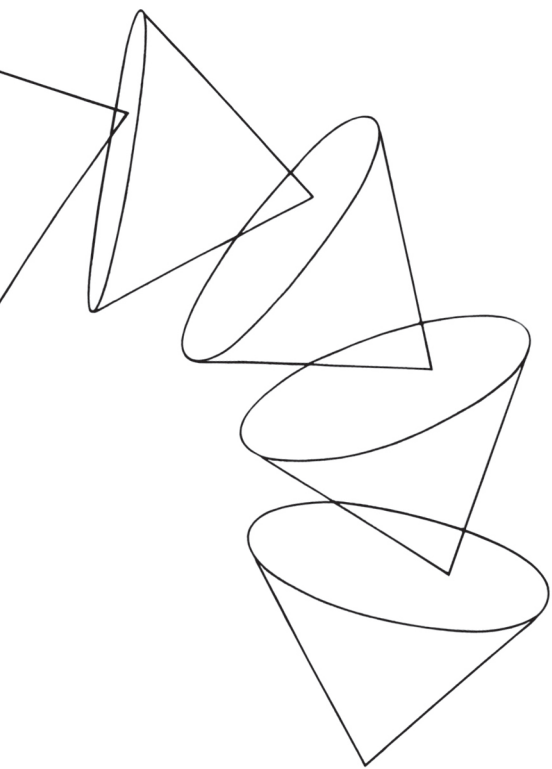
PODZIĘKOWANIA

Chciałbym podziękować Mladenowi Dolarowi, Alence Zupan-
čič i Slavojowi Žižkowi za ich ogromną pomoc i otwartość
w trakcie mojego pobytu naukowego w Lublanie w 2009
roku. A także, w szczególny sposób, Agacie Bielik-Robson,
promotorce pracy doktorskiej będącej podstawą tej książki,
za wszystkie wnikliwe komentarze, cierpliwość i wsparcie.
Dziękuję również recenzentom pracy – Andrzejowi Lederowi
i Cezaremu Woźniakowi, oraz moim pierwszym profesorom
filozofii – Michałowi Pawłowi Markowskiemu i Cezaremu
Wodzińskiemu.

Ukłon za prace wydawnicze i redakcyjne składam Miko-
łajowi Ratajczakowi i Jackowi Schodowskiemu. Niezawod-
nemu Jakubowi Woynarowskiemu dziękuję za pracę nad
kolażami.

Nie-całość dedykuję Jagodzie, z którą gramy w tej samej
komedii.

WSTĘP

„Psychoanaliza... w Słowenii?”

Takim pytaniem Jacques-Alain Miller, spadkobierca praw autorskich i myśli francuskiego psychoanalityka Jacques’a Lacana, otworzył rozmowę z czworgiem jugosłowiańskich lacanistów, która ukazała się w 1983 roku w czasopiśmie *Ornicar?*¹. Rozmówcami Millera byli Mladen Dolar, Rastko Močnik, Slavoj Žižek i Danica Mijovič². Trzech pierwszych

---

¹ W 1975 roku Jacques-Alain Miller założył *Ornicar? Bulletin périodique du champ freudien*. Czasopismo było początkowo bastionem najmłodszego pokolenia uczniów Lacana. Miller, któremu Lacan powierzył pieczę nad swoim dorobkiem, publikował tam między innymi fragmenty seminariów. Po śmierci Lacana w 1981 roku *Ornicar?* stał się jednym z najważniejszych tytułów École de la Cause freudienne.

² Danica Mijovič była psycholożką z Belgradu, niezwiązaną ani wcześniej, ani później z grupą słoweńską.

kilka lat wcześniej powołało w Lublanie Towarzystwo Psychoanalizy Teoretycznej (TPT) oraz przejęło redakcję czasopisma *Problemi*. Grupa nawiązała kontakt z Millerem pod koniec lat siedemdziesiątych, a następnie zaprosiła jego i kilku innych członków z najbliższego kręgu Lacana (między innymi Gérarda Millera i Alaina Grosricharda) do Lublany na konferencję. Miller, dbający o sukcesywne poszerzanie wpływów myśli Lacana poza granicami Francji, chętnie przyjął zaproszenie, jednocześnie proponując Słoweńcom udział w swoich paryskich seminariach.

W byłej Jugosławii, w przeciwieństwie do innych krajów demokracji ludowej, psychoanaliza nie spotykała się z otwartymi zakazami ze strony władz ani jako teoria, ani jako praktyka. Trzeba przypomnieć, że w krajach bardziej zależnych od ZSRR sytuacja psychoanalizy wyglądała zupełnie inaczej. Związek Radziecki już w latach 1947–1949 oficjalnie potępił psychoanalizę jako naukę burżuazyjną, podkreślając jej antyutopijność, rzekomy irracjonalizm oraz tezy o nieprzejrzystości podmiotu³. W 1950 roku, decyzją Akademii Nauk ZSRR i Akademii Nauk Medycznych ZSRR, oficjalnym paradygmatem naukowym w psychologii i psychiatrii radzieckiej oraz państw satelickich stał się pawłowizm⁴. Aby utrwalić myśl Pawłowa i dowieść jej bliskości z doktryną materializmu dialektycznego, począwszy od

---

³ Na ten temat zob. É. Roudinesco, *Jacques Lacan & Co: A History of Psychoanalysis in France. 1925–1985*, Chicago 1990, s. 177–180.

⁴ R. Herczyński, G. Herczyńska, „Psychiatria i neurologia w Polsce

1951 roku organizowano w Moskwie masowe konferencje naukowe. Wpływowi radzieccy psychiatrzy – jak Wasilij Gilarowski czy Michaił Gurewicz – zostali potępieni, zmuszeni do samokrytyki i wyrzeczenia się związków z teoriami wypracowanymi na Zachodzie (kilka lat później Gilarowski opublikował jeden z pierwszych podręczników psychiatrii wychodzącej od badań Pawłowa, której przekład na język polski ukazał się w 1957 roku). „Pawłowizacji” nie uniknęła również polska psychologia i psychiatria – w latach 1951–1952 polskie Ministerstwo Zdrowia zorganizowało w Krynicy konferencję pawłowowską, w której uczestniczyła delegacja naukowców radzieckich⁵. We wrześniu 1952 roku ogólnokrajowa narada psychiatrów w Tworkach przyjęła rezolucję, która wzywała do „twórczego i bojowego rozwoju pawłowizmu w polskiej nauce psychiatrycznej”⁶. Kilka referatów wygłoszonych na naradzie otwarcie potępiało psychoanalizę – atakowano wydany w 1948 roku psychoanalityczny podręcznik psychiatrii Maurycego Bornsztajna (wspomniane wydanie *Psychiatrii* Gilarowskiego na okładce nazywa go „przestarzałym”), jeden zaś z pre-

---

u progu okresu stalinowskiego”, *Postępy Psychiatrii i Neurologii*, 14, 4/2005, www.ipin.edu.pl/ppn/archiwum/2005/4/t14n4_1.pdf (dostęp: 08.03.2010).

⁵ Tamże.

⁶ Tamże. Rezolucja kończyła się przykładem cynizmu ideologicznego – którego mechanizm Žižek wielokrotnie analizował – mianowicie cytatem ze Stalina. Ten ostatni podkreślał, że „żadna nauka nie może rozwijać się i prosperować bez walki poglądów, bez wolności krytyki”.

legentów, krytykując psychiatrię polską okresu międzywojennego, dowodził, że „poważna grupa psychiatrów stała na pozycjach freudyzmu i zalewała psychiatrię polską powodzią psychoanalitycznych, idealistycznych, mglistych i absurdalnych koncepcji”⁷. Tadeusza Bilikiewicza, który przed wojną opublikował między innymi *Psychoanalizę w praktyce lekarskiej* (1935) i *Psychopatologię marzenia sennego* (1937), oskarżono o „niedopuszczalne eksperymenty na chorych psychicznie”, które „u niejednego mogą budzić ponure wspomnienia nocy faszystowskiej”⁸.

Niezależność Jugosławii od ZSRR pozwoliła uniknąć tamtejszym psychoanalitykom podobnego losu. Nie oznacza to jednak, że psychoanaliza rozwijała się tam w sposób zupełnie swobodny i konsekwentny. Choć pierwsze teksty Freuda (wśród nich *Wykłady ze wstępu do psychoanalizy*, *Psychopatologia życia codziennego*, *Trzy rozprawy z teorii seksualnej*) w przekładzie na język serbsko-chorwacki ukazały się w latach trzydziestych, nie trafiły na podatny grunt. Autorem tłumaczeń i popularyzatorem myśli freudowskiej był Hugo Klajn (1894–1981), lekarz i psychiatra, który w latach dwudziestych studiował w Wiedniu⁹. Drugą

---

⁷ Tamże.

⁸ Tamże.

⁹ Po II wojnie światowej Klajn poświęcił się głównie pracy w teatrze (był znawcą Szekspira, stosował psychoanalizę w dramaturgii), ale w 1955 roku opublikował jeszcze psychoanalityczne studium *Nerwice wojenne Jugosłowian*. W cytowanym wcześniej wywiadzie rozmówcy Millera sugerują, że

ważną postacią dla rozwoju psychoanalizy w Jugosławii był Nikola Mikloš Šugar (1897–1945), członek austriackiego i węgierskiego towarzystwa psychoanalitycznego. W 1938 roku Šugar założył pierwsze na terenie przyszłej Jugosławii towarzystwo psychoanalityczne z siedzibą w Belgradzie. Wzrost zainteresowania psychoanalizą na terenie Jugosławii przypada na początek lat pięćdziesiątych – wówczas zyskała ona na znaczeniu, choć przede wszystkim w „zamerykani-zowanej” wersji, pod silnym wpływem „psychologii ego” Heinza Hartmanna (którą zaciekle atakował w tym czasie Jacques Lacan). Właśnie w takiej formie – jako psychologia ego, jako „humanistyczny” wyciąg z freudyizmu i marksizmu *à la* Erich Fromm, jako „podejście psychodynamiczne” Haralda Schultza-Henckego – psychoanaliza stopniowo przełamывała nieufność środowiska medycznego i nauko-

---

Klajn porzucił praktykę psychoanalityczną, by móc poślubić jedną z pacjentek (ZP, s. 182). W numerze 2–3/2000 węgierskiego czasopisma psychoanalitycznego *Thalassa* (wydawanego przez Stowarzyszenie Sándora Ferencziego) serbski psycholog Žarko Trebješanin, przypominając postać Klajna, sugerował, że mimo zasług, jakie położył dla rozwoju psychoanalizy w Serbii (i całej Jugosławii), jego dorobek jest niemal zupełnie nieznan, zarówno w krajach byłej Jugosławii, jak i poza ich granicami (www.c3.hu/~thalassa/200023/0023summ.htm – dostęp: 08.03.2010). Mladen Dolar, opowiadając o rozwoju psychoanalizy w Słowenii, przywołał postać Klajna jako „figury ojcowskiej” jugosłowiańskiej psychoanalizy. Nagranie z dnia 24.04.2009 (archiwum autora – rozmowy z Mladenem Dolarem, Alenką Zupančič i Slavojem Žižkiem zostały przeprowadzone w trakcie pobytu autora na trzymiesięcznym stypendium w Lublanie od marca do maja 2009 roku).

wego w Jugosławii, trafiając zarówno do praktyki klinicznej (często jako element „terapii eklektycznej”), jak i na uniwersytety. Jej „pozytywność”, „ optymizm”, nacisk na wymiar społeczno-moralny i syntetyzującą siłę ją, miały być odtrutką na „pesymizm”, „determinizm”, „panseksualizm” i „naturalizm” samego Freuda. Jako taka dawała się też łatwiej połączyć z marksizmem samorządowym (oficjalną doktryną ideologiczną Jugosławii). Dodatkowo, w samej praktyce klinicznej doszło do rozszczepienia psychoanalizy na użyteczną technikę i podejrzaną (bo „nienaukową” i „spekulatywną”) teorię. W samej Słowenii nie było jednak środowiska psychoanalitycznego jako takiego (w przeciwieństwie do Serbii, gdzie począwszy od lat pięćdziesiątych psychoanalitycy skupiali się wokół Vojina Matića¹⁰). Jak twierdzi Mladen Dolar, w latach siedemdziesiątych w całej Słowenii była tylko jedna osoba, która przeszła własną analizę w Niemczech i jako taka była właściwie wykształconym psychoanalitykiem¹¹.

W takich warunkach rozwijała się w latach siedemdziesiątych słoweńska recepcja psychoanalizy Jacques’a Lacana. Jej inicjatorem było środowisko akademickie – młodzi wykładowcy i studenci wydziałów humanistycznych uniwersytetu w Lublanie, którzy skupili się wokół

---

¹⁰ Vojin Matić (1911–1999) – psychoanalityk, profesor uniwersytetu w Belgradzie, jeden z założycieli Belgradzkiego Towarzystwa Psychoanalitycznego.

¹¹ Nagranie z dnia 24.04.2009 (archiwum autora).

czasopisma *Problemi*. Do najaktywniejszych członków grupy należeli Mladen Dolar, Rastko Močnik, Slavoj Žižek, Braco Rotar, Eva Bahovec, Miran Božovič, Zdravko Kobe i Rado Riha (w latach osiemdziesiątych dołączyły m.in. Renata Salecl i Alenka Zupančič). *Problemi*, wydawane od połowy lat sześćdziesiątych, były jednym z niewielu słoweńskich czasopism, które publikowało głosy krytyczne i polemiczne wobec oficjalnej linii titoizmu (nie miało jednak spójnej i wyrazistej linii krytycznej – poglądy autorów rozciągały się od nacjonalizmu po radykalny marksizm). Jednym z pierwszych efektów współpracy grupy z *Problemi* był przekład dwóch rozdziałów z tomu *O gramatologii* Jacques'a Derridy, opublikowanych kilka miesięcy po francuskim wydaniu książki (w numerze zimowym 1967/1968). Na początku lat osiemdziesiątych napięcia w zespole stały się jednak na tyle silne, że grupa redaktorów wystąpiła o zgodę na założenie własnego tytułu. Po ich odejściu *Problemi* w całości przejęła grupa lacanistów, z Mladenem Dolarem, Rastko Močnikiem i Slavojem Žižkiem na czele. W 1985 roku przy czasopiśmie powołano serię wydawniczą *Analecta*, w której ukazywały się zarówno publikacje członków grupy, jak i pierwsze słoweńskie przekłady głównych tekstów Freuda i Lacana.

Žižek, Dolar, Zupančič

W prezentowanej książce skupiam się na działalności trojga „lacanistów z Lublany” – Slavojja Žižka, Mladena Dolara